

واکاوی شیوه‌های مقابله با نفوذ دشمن در جهاد تبیین مبتنی بر آموزه‌های صحیفه سجّادیه

سیده هانیه مومن*

شناسه دیجیتال (DOI): [10.22084/DUA.2024.28446.1031](https://doi.org/10.22084/DUA.2024.28446.1031)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۴/۲۹ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۱۵

چکیده

جهاد تبیین یک نوع جهاد فرهنگی است که در عرصه‌ی جنگ نرم، از اهمیت والایی برخوردار است. در تهاجم نرم که دشمن از طریق وارونه‌نمایی یا تحریف نمودن حقایق و ارزش‌های جامعه‌ی هدف، قصد دارد باور و نگرش آن جامعه را با افکار و اهداف خود، هم‌سو سازد. کارآمدترین ابزار برای مقابله، «جهاد تبیین» است؛ چرا که، رسالت این نوع جهاد، پرده برداشتن از حقایقی است که دشمن تلاش دارد آن‌ها را پنهان سازد. در این پژوهش، تلاش بر آن است تا با بهره‌گیری از روش توصیفی-تحلیلی به بررسی شیوه‌های مقابله با نفوذ دشمن از طریق این ابزار، در کتاب شریف صحیفه سجّادیه پرداخته شود. یافته‌های پژوهش حاکی از آنند که آموزه‌های امام سجّاد (ع) در این کتاب شریف، افزون بر جنگ سخت، در جنگ شناختی و از طریق ابزار جهاد تبیین، نیز قابل استفاده هستند. مطابق با این آموزه‌ها، شیوه‌های مقابله با نفوذ دشمن در بیانات آن حضرت را می‌توان به دو بخش دفاعی و تهاجمی تقسیم نمود که هر یک از این بخش‌ها، نیز دارای مؤلفه‌هایی می‌باشند.

کلید واژه‌ها: امام سجّاد (علیه‌السلام)، صحیفه سجّادیه، جهاد تبیین، نفوذ، دشمن، جنگ شناختی

۱- مقدمه

جهاد یک حرکت مستمر در زندگی انسان مؤمن است که به تناسب شرایط و مقتضیات محیطی این حرکت، انواع و شکل‌های گوناگونی نظیر نظامی، فکری، تبلیغی، تبیینی و... به خود می‌گیرد. یکی از انواع جهاد که عموماً در برابر جنگ نرم دشمن، کاربرد دارد، «جهاد تبیین» است. در این نوع از جهاد هدف، خنثی‌سازی تهاجم دشمن از طریق تبیین حقایق نظام و واقعیت‌های جامعه و جداسازی آن‌ها از بی‌راهه‌ها و انحراف‌هاست (نک: باقری چوکامی، ۱۴۰۱: ۸۵). به بیان دیگر، «جهاد تبیین» یکی از ابزارهای مقابله با جنگ نرم است؛ زیرا، هدف دشمن در جنگ نرم، نفوذ در افکار و اذهان مردم می‌باشد که این اقدام را با روش‌ها و ترفندهای متعددی چون شایعه‌پراکنی، دروغ، کتمان حقیقت، استفاده از ادبیات سیاه‌نمایی برای بی‌گناه نشان‌دادن خود و... اجرا و عملیاتی نموده است و از این طریق تلاش می‌کند به اهداف پلید خود دست یابد.

بنابراین در این نوع جنگ، بر خلاف جنگ سخت، دشمن با استراتژی نفوذ نرم، به اختلال در دستگاه محاسباتی عامه‌ی مردم، خصوصاً مسئولان و نخبگان پرداخته و از این طریق، به پیش‌برد اهداف خود دست می‌یابد که در نتیجه‌ی این امر، دستگاه محاسباتی مردم، حتی از داده‌های درست، خروجی‌های غلط به دست می‌دهد (نک: احمدیان، ۱۳۹۴: ۳۵). در این حوزه و در راستای مقابله با این نوع از تهاجم است که «جهاد تبیین» به‌عنوان یک ابزار بنیادی، می‌تواند نقش محوری و مهمی را ایفا کند. در اهمیت «جهاد تبیین» همین بس که امیرمؤمنان علیه‌السلام در وصیت معروف خویش به امام حسن و امام حسین علیهما السلام می‌فرماید: «**وَ اللَّهُ اللَّهُ فِي الْجِهَادِ بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ وَ أَلْسِنَتِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ**»^۱ (نهج‌البلاغه، نامه ۴۷) که منظور از جهاد زبانی در این سفارش، همان «جهاد تبیین» است.

در مورد مجریان و نیروهای اقامه‌کننده‌ی «جهاد تبیین» باید تبیین کرد که اگرچه مسئولان در این زمینه، وظایف سنگین‌تری بر دوش دارند؛ اما، این جهاد اختصاص به قشر خاصی ندارد و لازم است توسط عموم مردم جامعه صورت گیرد. مقام معظم رهبری در سخنرانی‌های متعدد خود به این مسئله اشاره کرده و در این باره بیان داشته‌اند:

۱- خدا را خدا را درباره جهاد با اموال و جان‌ها و زبان‌های خویش در راه خدا.

«امروز همه‌ی ما بایستی در این میدان حرکت بکنیم، هرکدام به‌نحوی و با سهمی که در این راه داریم» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۰۷/۰۵) در جای دیگر نیز می‌فرمایند: «امروز همه‌ی افراد مسئولند و اگر دیدند حقایق و محکومات اسلام و انقلاب مورد تحریف قرار می‌گیرد، وظیفه دارند تبیین کنند، نباید سکوت کنند» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۰/۰۳/۱۴).

به‌کارگیری ابزار «جهاد تبیین» در مقابله با نفوذ دشمن، نیازمند شناخت شیوه‌ها و راه‌کارهای اجرایی آن است که از جمله‌ی این راه‌کارها را می‌توان در کتاب ارزشمند صحیفه سجادیه ملاحظه کرد. توضیح آن‌که با تأمل و دقت در مضامین و محتوای صحیفه سجادیه روشن می‌شود که امام سجاد علیه‌السلام در این کتاب، صرفاً درخواست و نیاز خود را به درگاه پروردگار اعلام نداشته است، بلکه با توجه به شرایط خفقان حاکم بر دوره‌ی این امام همام، معارف مختلفی از جمله معارف مربوط به جهاد را در قالب دعا و نیایش ارائه نموده‌اند و از آن‌جا که انسان خود نیز در جهت استجاب و تحقق دعای خویش باید تلاش کند، لذا بیانات امام سجاد علیه‌السلام، جنبه‌ی توصیه و دستورالعملی نیز دارند که از جمله‌ی این دستورالعمل‌ها را می‌توان در مبارزه با نفوذ دشمن ذیل دعا‌های بیست و هفتم و چهل و نهم مشاهده نمود. امام سجاد علیه‌السلام در ادعیه‌ی مذکور، نسبت به این امر، شیوه‌های جامعی را ارائه نموده‌اند که این شیوه‌ها، افزون بر کاربرد در جنگ سخت، در عرصه‌ی جنگ شناختی و با استفاده از ابزار «جهاد تبیین» نیز راه‌گشا می‌باشند. از این‌رو، در پژوهش حاضر تلاش بر آن است با استخراج بیانات امام سجاد علیه‌السلام در حوزه‌ی شیوه‌های مقابله با نفوذ دشمن، به نحوه‌ی کاربرد آن‌ها با ابزار «جهاد تبیین» پرداخته شود.

سوال اصلی پژوهش عبارتست از :

آموزه‌های مبین «جهاد تبیین» در صحیفه سجادیه چه می‌باشند؟

در این راستا، برخی پرسش‌های فرعی از جمله موارد ذیل قابل طرح است:

۱- دشمنان در صحیفه سجادیه با چه ویژگی‌هایی شناخته می‌شوند؟

۲- آیا آموزه‌های مبین «جهاد تبیین» در صحیفه سجادیه، صرفاً در موضع دفاعی کاربرد دارند، یا

این‌که افزون بر موضع دفاعی، این آموزه‌ها در مقام تهاجمی و واکنشی نیز قابل استفاده می‌باشند؟

۲- پیشینه

بررسی‌های به‌عمل آمده، حاکی از آن است که تا کنون اثری با موضوع مورد بحث، نگاشته نشده است، اما در ادامه به ذکر برخی از آثاری که در پیوند با این موضوع می‌باشند، پرداخته می‌شود:

رهبر (۱۳۸۶ش) در کتاب «آیین جهاد در صحیفه سجادیه» به نگارش شرحی بر دعای مرزداران صحیفه سجادیه پرداخته است. مؤلف که این کتاب را در دوران دفاع مقدس، نوشته، صرفاً از دیدگاه جنگ سخت، به این دعا نگرسته و مبانی و مؤلفه‌های لازم در جنگ نظامی را در این دعا مورد بررسی قرار داده است. در پژوهش دیگری با عنوان «دکترین و سیاست‌های دفاعی-امنیتی در صحیفه سجادیه»، اخوان کاظمی (۱۳۸۶ش)، به بررسی مفهوم «امنیت» و آموزه‌های دفاعی-امنیتی با تأکید بر دعای بیست و هفتم صحیفه سجادیه پرداخته است. از دیگر آثار مرتبط، می‌توان به پایان‌نامه «مبانی قرآنی و روایی دعای چهل و نهم صحیفه سجادیه با محوریت دفع کید دشمن» نوشته‌ی یگانه مقدم (۱۳۹۷ش) اشاره کرد که مؤلف تلاش نموده است، با معرفی تئ شاخصه‌ی اصلی، عوامل و راه کارهای دفع کید دشمنان را در دعای چهل و نهم از صحیفه سجادیه که منطبق و مؤید بر آیات وحیانی قرآن و روایات منقول از معصومین علیهم‌السلام هستند، استخراج کند.

با توجه به آثار ذکرشده، روشن می‌گردد آن چه پژوهش حاضر را از یافته‌های علمی پیشین متمایز می‌سازد، استخراج و تحلیل آموزه‌هایی در صحیفه سجادیه است که علاوه بر جنگ سخت، می‌توان آن‌ها را در جنگ شناختی در مقابله با نفوذ دشمن راه‌گشا دانست که در هیچ‌یک از پژوهش‌های قبلی با این رویکرد، به مسئله‌ی مورد بحث پرداخته نشده است.

۳- مفهوم‌شناسی

۳-۱- جنگ شناختی

جنگ شناختی نوعی جنگ برای کنترل یا تغییر نحوه‌ی واکنش افراد نسبت به اطلاعات دریافتی است و هدف آن فروپاشی دشمن از درون و تحمیل ارائه سیاسی بدون اقدام سخت است. در این نوع جنگ، سلاح موشک به نوعی تبدیل به سلاح رسانه می‌شود؛ بنابراین، همه‌ی افراد می‌توانند ابزار و عامل این جنگ باشند (ن.ک: عراقی و دیگران، ۱۴۰۱: ۱۴۶). به بیان دیگر در جنگ شناختی از طریق مدیریت ادراک، اعتقادات، باورها، بینش‌ها، نگرش‌ها و رفتار حاکمان، نخبگان و عامه‌ی جامعه، هدف قرار می‌گیرد و به جای این که مخاطب را با تهییج یک‌باره وادار به واکنش کند، نگرش آن‌ها را نسبت به مسائل

اساسی مانند امور اعتقادی، خانواده، مناسبات اجتماعی و سیاسی، الگوی رفتاری، شیوه‌ی زندگی و ایده‌ی حاکمیت به صورت کاملاً نامحسوس، تحت تأثیر قرار می‌دهد (ن.ک: گرجی ازندریانی و حاجی عبدالباقی، ۱۴۰۰: ۵۲۰).

جنگ رایانه‌ای، جنگ اینترنتی، براندازی نرم، شبکه‌سازی از طریق راه‌اندازی شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی از اشکال جنگ شناختی هستند (ن.ک: اسکندری، ۱۳۹۰: ۹). این نوع جنگ که تهاجم همه‌جانبه برای کسب مطلوب از طریق جاذبه نه از طریق اجبار یا تطمیع می‌باشد، با ایجاد جاذبیت‌های کاذب فرهنگی، شخصیتی، ارزش‌های سیاسی و نهادی، مرتبط و هم‌سو بوده است، یا برای سیاست‌های کشور مهاجم، مشروعیت ایجاد کرده و آن‌ها را دارای اعتبار می‌کند. از این رو در این جنگ، سعی بر آن است از طریق تسلط یافتن بر قلب‌ها و مغزها، به جای آن که مردم مجبور به انجام کاری شوند به همکاری برای اجرای سیاست‌ها و مقاصد، مورد هدف قرار گیرند (ن.ک: مرسلی، ۱۳۹۱: ۱۷۲).

۳-۲- نفوذ

مقصود از نفوذ، رویکرد و مجموعه اقداماتی است که به منظور تأمین کامل اهداف هر یک از انواع تهدید و جنگ به روشی سهل‌تر از جنگ یا حداقل زمینه‌سازی تهدید، تسهیل و تسریع پیروزی در هر یک از انواع جنگ، طرح‌ریزی و اجرا می‌شود (ن.ک: احمدیان، ۱۳۹۴: ۴۴). یکی از نکات مهم در موضوع نفوذ، ماهیت پنهانی و مخفیانه‌ی آن است که شناخت افراد نفوذی و نیز تأثیر نفوذ بر خود انسان را دشوار می‌نماید. این امر در جنگ شناختی با رسوخ و رخنه در افکار و عقاید و ایجاد تغییر و اثرگذاری در جهت اهداف نفوذ کننده تحقق می‌یابد (ن.ک: غریبان روزبهرانی، ۱۳۹۵: ۵۲). به عبارت دیگر، نفوذ نرم به عکس نفوذ سخت، مستقیماً به افراد یا سیستم‌های سیاسی، اقتصادی و حتی فرهنگی نمی‌پردازد، بلکه به صورت جریانی، اجتماعی و عملیاتی، با استفاده از بمباران اطلاعاتی، در دستگاه محاسباتی مسئولان و عامه‌ی مردم اختلال ایجاد می‌کند» (ن.ک: احمدیان، ۱۳۹۴: ۴۵-۴۶).

بنابراین، نفوذ دشمن در جنگ شناختی همواره با به تصرف درآوردن قوه‌ی تفکر و اراده‌ی جامعه‌ی هدف همراه بوده است؛ در حالی که در جنگ سخت، نفوذ معمولاً از طریق جاسوسان منافقی که چهره‌ی واقعی خود را در میان مسئولان (اعم از اطلاعاتی، نظامی و...) مخفی کرده بودند، صورت می‌گیرد.

۳-۳- تبیین

«تبیین» در اصطلاح عبارت است از این که متکلم، مطالب را برای مخاطب روشن کند و ابهامی برای وی از جهت خود مسئله باقی نماند، قطع نظر از این که مخاطب مدعا را بپذیرد یا آن را انکار نماید (ن.ک: برنج کار، ۱۳۹۱: ۱۵۳).

کوشکی در رابطه با مفهوم «تبیین» در «جهاد تبیین» بیان داشته است: «تبیین آگاهی بخشی به سطوح مختلف جامعه با هدف افزایش عمق فهم و دانایی فعال افراد است. منظور از دانایی فعال، نوعی از آگاهی است که در مواجهه با جهان غبارآلود و پر از شبهه کنونی، کاربردی و راه گشا باشد و نه توده‌ای از گزاره‌های خنثی و منفعل انباشته شده در ذهن» (کوشکی، ۱۴۰۱: ۳۶).

۴- مقوله‌ی «نفوذ دشمن» در صحیفه سجادیه

مضامین و محتوای برخی از عبارات در صحیفه سجادیه، به روشنی بر توجه امام سجاد علیه‌السلام نسبت به استفاده‌ی دشمن از استراتژی «نفوذ» در تهاجم اشاره دارد. برای نمونه آن امام بزرگوار با عباراتی نظیر «وَهُوَ يُظْهِرُ لِي بِشَاشَةِ الْمَلِكِ، وَ يَنْظُرُنِي عَلَى شِدَّةِ الْحَقِّ»^۱ (دعای ۴۹، فراز ۷) و نیز «وَأَضْمَرُ أَنْ يَسُومَنِي الْمَكْرُوهَ، وَ يُجَرِّعَنِي زُعَاقَ مَرَارَتِهِ»^۲ (دعای ۴۹، فراز ۴) در مقام بیان چهره‌ی پنهان دشمن و توجه به اصل مخفی‌کاری در جریان نفوذ، اعلام داشته‌اند که یکی از راه‌های تهاجمی دشمن، ضربه‌زدن از طریق نفوذ با ابزار نفاق و دو رویی است. به این معنا که در روش مذکور، دشمن در ظاهر دوست نمایان شده و صرفاً خوش‌رویی و چاپلوسی خود را اظهار داشته است، اما در باطن با شدت خشم در پی فرصتی برای پیش‌برد اهداف پلید خود و ضربه‌زدن و آسیب‌رساندن می‌باشد.

۵- شیوه‌های مقابله در برابر نفوذ دشمن با ابزار «جهاد تبیین» در صحیفه سجادیه

با تأمل در صحیفه سجادیه، روشن می‌شود که امام سجاد علیه‌السلام در دعا‌های بیست و هفتم و نیز چهل و نهم این کتاب شریف، برای مقابله با نفوذ دشمن، شیوه‌ها و راه‌کارهای مهم و جامعی ارائه نموده‌اند که عمده‌ی آن راه‌کارها افزون بر کاربرد در حوزه‌ی مقابله با نفوذ دشمن در جنگ سخت، در عرصه‌ی جنگ شناختی که موضوع مورد بحث این پژوهش بوده است، نیز کاربردی هستند. از آن‌جا که

۱- دشمن در حالی که، خوش‌رویی و چاپلوسی را برایم اظهار می‌کرد، با شدت خشم مرا می‌پایید.

۲- چه بسیار دشمنی که در دل قصد رساندن ناپسندی (آسیب) به من داشت و آب بسیار تلخ زهرآگین را جرعه جرعه به من نوشاند.

مسئله‌ی اصلی در پژوهش حاضر، «جهاد تبیین» بوده و همان‌گونه که گذشت «جهاد تبیین» دارای دو نوع است، بالتبع شیوه‌های مقابله با نفوذ دشمن با سلاح «جهاد تبیین» نیز در دو بخش شیوه‌های دفاعی و شیوه‌های تهاجمی، قابل بررسی است. به این منظور در ادامه، نخست با توجه با سخنان امام سجاد علیه‌السلام در دعاهای مذکور، این شیوه‌ها را استخراج کرده است و سپس به کاربرد و نقش آن‌ها با محوریت «جهاد تبیین» پرداخته می‌شود.

۵-۱- شیوه‌های دفاعی یا پدافندی

در شیوه‌های دفاعی یا پدافندی «جهاد تبیین»، تلاش بر آن است با ایمن‌سازی اذهان عمومی، از نفوذ دشمنان به وسیله‌ی تحریف، یا کتمان یا انحراف حقایق و کم‌ارزش کردن آن‌ها جلوگیری شود. به تعبیر رهبر معظم انقلاب، «در قبال این حرکت گمراه کننده‌ای که از صد طرف به سمت ملت ایران سرازیر است و تأثیرگذاری بر افکار عمومی که یکی از هدف‌های بزرگ دشمنان اسلام و انقلاب اسلامی است و دچار ابهام نگه‌داشتن افکار و رهاکردن اذهان مردم و به‌خصوص جوان‌ها، «حرکت تبیین» خنثی‌کننده‌ی این توطئه و این حرکت دشمن است» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۴۰۰/۰۴/۲۵).

بر اساس آموزه‌های صحیفه سجادیه، این شیوه‌ها عبارتند از:

۵-۱-۱- تقویت باور و ایمان به خدا در جامعه؛

یکی از راهبردهای مقابله با نفوذ دشمن، بلکه مهم‌ترین آن‌ها، تقویت باور و ایمان به خدا است، چرا که ایمان به خدا از جهات گوناگون بر شکل‌گیری شخصیت، افکار و رفتار انسان تأثیر می‌گذارد و از این طریق می‌توان در برابر حمله‌های دشمن مقاوم گشته و قدرت نفوذ را از دشمن سلب نمود.

امام سجاد علیه‌السلام تقویت ایمان نیروهای جهادی را در گرو عاری نمودن فکر و ذهن آن‌ها از امور مادی و دنیوی نظیر زن و فرزند و در مقابل خالص نمودن خود تنها برای خدا بیان داشته‌اند و می‌فرمایند: «وَأَنْسِه ذِكْرَ الْأَهْلِ وَالْوَالِدِ... وَاجْعَلْ فِكْرَهُ وَذِكْرَهُ وَظَعْنَهُ وَإِقَامَتَهُ، فَيْكَ وَ لَكَ»^۱ (دعای ۲۷، فراز ۱۳ و ۱۴).

این شیوه را در عرصه‌ی «جهاد تبیین» می‌توان با تلاش برای بیداری وجدان‌ها و توجه‌دادن به خداوند از طریق تبیین مباحث اعتقادی - معرفتی با هر ابزاری اجرا نمود.

۱- یاد همسر و فرزندان را فراموش کن... و فکر و ذکر و مسافرت و اقامتش را در راه خود و برای خود قرار ده.

در توضیح این مطلب می‌توان بیان کرد که در واقع، هدف از جهاد در اسلام، تربیت انسان و اقامه‌ی توحید است؛ چرا که آیین مقدس اسلام، آیین توحید و آیین عقل و فطرت و آیین رشد و کمال و آیین صلح و صفا و مهر و محبت و آیین تربیت است. اسلام علاقه دارد، قلوب انسان‌ها را از ارتباط با شرک و کفر و بندگی نسبت به بندگان پاک کند. اسلام دعوتش را با دلیل و برهان و موعظه‌ی حسنه و جدال احسن شروع می‌کند و از این راه سعی می‌کند انسان منحرّف از فطرت توحیدی را، به صراط مستقیم برگرداند (انصاریان، ۱۳۸۹، ص ۳۳).

از این روست که در فراز پیش رو، امام (ع) فراموشی متعلقاتی را که انسان بدان‌ها وابستگی دارد و در واقع، مانعی در برابر بازگشت انسان به فطرت است. به‌عنوان یکی از دعاها برای مرزداران ذکر فرموده و در ادامه از خداوند درخواست داشته‌اند که فکر و ذکر و مسافرت و اقامتش را تنها برای خود قرار دهد.

این مورد، یعنی تقویت ایمان به خداوند در جریان مقابله با نفوذ دشمن به‌قدری مهم است که امام سجاد علیه‌السلام در بخش دیگری از دعای خود با تعبیر «وَفَرَعَهُمْ عَنْ مُحَارَبَتِهِمْ لِعِبَادَتِكَ وَعَنْ مُنَابَذَتِهِمْ لِلْخَلْوَةِ»^۱ (دعای ۲۷، فراز ۶)؛ از خداوند برای پاسداران اسلام، تقاضای فراغت از جنگ با دشمن نموده تا آنان در سایه‌ی امنیت ایجاد شده، بتوانند به عبادت و خلوت با خدا که از جمله اسباب ارتقاء ایمان و معرفت الهی می‌باشد، مشغول گردند؛ زیرا در اثر مزاحمت دشمن و فقدان امنیت، فراغت برای عبادت و خلوت با خداوند نیز با مشکل مواجه می‌گردد.

۵-۱-۲- بصیرت‌افزایی؛

از آن‌جا که دشمنان، از هر فرصتی برای ضربه‌زدن به جامعه‌ی هدف، استفاده می‌کنند، بصیرت‌افزایی مردم جامعه در مقابله با نفوذ دشمن، نقش قابل توجهی دارد؛ از این رو، امام سجاد علیه‌السلام برای مرزداران اسلامی از خداوند درخواست اعطاء بصیرت نموده است و در این باره می‌فرماید: «وَبَصَّرَهُمْ مَا لَا يُبْصِرُونَ»^۲ (دعای ۲۷، فراز ۳)؛ و نسبت به آن‌چه بینش ندارند، بینش عطا کن. این عبارت امام به‌وضوح بیانگر نقش مهم بصیرت و بینش نیروهای جهادی در مقابله با نفوذ دشمن است.

یکی از ابزارهایی که در پرتو آن، می‌توان به تقویت بصیرت و تعمیق افکار مردم جامعه کمک کرد تا به‌وسیله‌ی آن بتوان در برابر نفوذ دشمن مقابله نمود، تبیین ماجراها و وقایع مشابه، با هدف عبرت‌آموزی

۱- خاطرشان را از جنگ با دشمن برای بندگی خودت و از کارزار با آنان برای خلوت و راز و نیاز با خودت آسوده نما.

۲- و نسبت به آن‌چه بینش ندارند، بینش عطا کن.

است. امام سجاد علیه‌السلام با تعبیر «وَعَلِمَهُ السَّيْرَ وَ السَّنَنَ»^۱ (دعای ۲۷، فراز ۱۴) در مورد مرزداران، به این ابزار، اشاره می‌فرمایند.

در حقیقت، عبرت‌آموزی از تاریخ، گویای این واقعیت است که انسان باید چشم و گوش خود را باز کند و نسبت به تاریخ گذشتگان، آگاهی یابد. امیرالمؤمنین (ع) نیز همین معنا را در ضمن وصیتی به فرزندش چنین می‌فرماید:

«أَيُّ بَنِي إِبْنِي وَ إِنْ لَمْ أَكُنْ عَمَّرْتُ عُمَرَ مِنْ كَانَ قَبْلِي فَقَدْ نَظَرْتُ فِي أَعْمَالِهِمْ وَ فَكَّرْتُ فِي أَخْبَارِهِمْ وَ سِرَّتْ فِي آثَارِهِمْ حَتَّى عُدْتُ كَأَحَدِهِمْ، بَلْ كَأَنِّي بِمَا انْتَهَى إِلَيَّ مِنْ أُمُورِهِمْ قَدْ عَمَّرْتُ مَعَ أَوْلِيهِمْ إِلَى آخِرِهِمْ...»^۲ (نهج البلاغه، نامه ۳۱).

در «جهاد تبیین» می‌توان با سوق دادن جامعه به عبرت‌آموزی از جنگ‌های مشابهی که سابقاً صورت گرفته است، آحاد مردم را از تن دادن به تبلیغات القایی، همراهی با شبهات و فرورفتن در نقشه‌های دشمن حفظ کرد و در واقع با خنثی‌سازی آن نقشه‌ها، فرصت نفوذ را از دشمن سلب نمود.

۵-۱-۳- دشمن‌شناسی؛

امام سجاد علیه‌السلام در صحیفه سجادیه، ضمن هشدار نسبت به رصد پیوسته «لَمْ تَتَمَّ عَنِّي عَيْنُ حِرَاسَتِهِ»^۳ (دعای ۴۹، فراز ۴) و نیز کینه‌ی دائمی دشمن «لَمْ يَشْفِ غَيْظُهُ، وَ لَمْ يَسْكُنْ غَلِيلُهُ»^۴ (دعای ۴۹، فراز ۶)، از خداوند برای پاسداران مرزهای سرزمین اسلامی، درخواست شناساندن آنچه که نسبت به آن آگاهی ندارند، کرده است و می‌فرماید: «وَ عَرَّفَهُمْ مَا يَجْهَلُونَ، وَ عَلَّمَهُمْ مَا لَا يَعْلَمُونَ»^۵ (دعای ۲۷، فراز ۳). این عبارت در عین کوتاهی، مفهوم وسیع و گسترده‌ای دارد که ضرورت آگاهی نسبت به جبهه‌ی دشمن در همه‌ی زمینه‌ها از جمله ویژگی‌ها، اهداف و تاکتیک‌های عملیاتی دشمن را شامل می‌شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱- سیره و سنت‌ها را به او بیاموز.

۲- پسرم درست است که من به اندازه پیشینیان عمر نکرده‌ام، اما در کردار آن‌ها نظر افکندم و در اخبارشان اندیشیدم و در آثارشان سیر کردم تا آنجا که، گویا یکی از آنان شده‌ام، بلکه با مطالعه تاریخ آنان، گویا از اول تا پایان عمرشان با آنان بوده‌ام.

۳- و دیده مراقبتش از من نخفته.

۴- خشمش تسکین نیافته، و آتش کینه‌اش فرو ننشسته.

۵- آنان را به آنچه نمی‌دانند، معرفت ده و از آنچه بی‌خبرند، آگاهشان ساز.

توضیح آن که در جریان مقابله با نفوذ دشمن ضروری است اهداف، راه‌ها و ویژگی‌های دشمن، شناسایی شود و در مقابل، متناسب با آن مواضع و اهداف، روش خاص و تأثیرگذار اتخاذ شود؛ زیرا تا زمانی که این مسئله روشن نشود (به دلیل پنهان بودن حقیقت برای مردم)، مقابله با دشمن نیز میسر نخواهد شد (ن.ک: عمانی، ۱۴۰۱: ۳۴).

این شیوه را در عرصه‌ی «جهاد تبیین» می‌توان از طریق شناساندن راه‌های نفوذ و رخنه‌ی دشمن در جنگ شناختی به آحاد جامعه، اجرا و عملیاتی کرد و از این طریق، گام مؤثری در مقابله با نفوذ دشمن برداشت. در حقیقت در این شیوه از طریق تبیین روش‌ها و نقشه‌های دشمن، می‌توان فضای فکری مردم را آماده مقابله با هرگونه نفوذ از جانب بیگانگان نمود.

بدین ترتیب با تبیین مطالبی این چنینی برای عموم مردم می‌توان در «جهاد تبیین»، آن‌ها را از حیث دشمن‌شناسی، تقویت نمود.

۵-۱-۴- ترویج فرهنگ دشمن‌ستیزی میان مردم:

پر واضح است تا نفوذپذیرانی در جامعه نباشند، دشمن چشم طمع به جامعه‌ی اسلامی نمی‌دوزد و این نفوذپذیران هم شامل خواص جامعه می‌شوند و هم عامه‌ی مردم. با این حال، بسیاری از مردم جامعه‌ی ما به‌رغم دین‌مداری، روحیه‌ی ستم‌ستیزی با دشمنان نداشته‌اند و به همین دلیل، در اکثر اوقات از آن‌ها تأثیر می‌پذیرند. امام سجاد علیه‌السلام در دعاهای خود، به این مهم اشاره نمود و انزجار و بیزارگی از دشمنان اسلام را این‌گونه اعلام داشته‌اند:

«و حُلِّ يَبْنِي وَ يَبْنِي عَدُوٌّ يَبْنِي»^۱ (دعای ۴۷، فراز ۹۹) «وَأَنْ نُسَالِمَ مَنْ عَادَانَا حَاشِي مَنْ عُوِدِي فِيكَ وَ لَكَ، فَإِنَّهُ الْعَدُوُّ الَّذِي لَا نُؤَالِيهِ، وَ الْحِزْبُ الَّذِي لَا نُصَافِيهِ»^۲ (دعای ۴۴، فراز ۱۰).

در حقیقت، جامعه‌ی اسلامی می‌تواند با به‌کارگیری تدابیری صحیح، فرهنگ دشمن‌ستیزی را میان مردم تبلیغ و نهادینه کند تا حتی مردم عادی هم از دوستی با کفار و برقراری رابطه با آنان بیزار شوند و رهبران و متولیان خود را برای دوستی با دشمنان قسم خورده که دشمنی آنان با اسلام همیشگی است، به امید منفعتی پوشالی، تحت فشار قرار ندهند (ن.ک: سلطانی، ۱۳۹۷: ۱۲۸).

۱- و میان من و دشمنی که مرا به ضلالت افکند، فاصله انداز.

۲- و با دشمن مدارا نکنیم، مگر آن که دشمنی با او به خاطر تو و در راه تو بوده باشد؛ زیرا، او دشمنی است که هرگز با وی دوستی تمنایم و حزبی است که دل با او صاف نکنیم.

۵-۲- شیوه‌های تهاجمی یا آفندی

در مقابله با نفوذ دشمن، نباید صرفاً به دفاع اتکا نمود، بلکه افزون بر دفاع، برای خنثی‌سازی نقشه‌های دشمن، ضروری است واکنش و عکس‌العمل تهاجمی نیز صورت گیرد که عبارت «و الطُّفُّ لَهُمْ فِي الْمَكْرِ»^۱ (دعای ۲۷، فراز ۲) در بیانات امام سجاد علیه‌السلام می‌تواند ناظر به این قسم از مقابله باشد. شیوه‌های مقابله با نفوذ دشمن در این نوع از «جهاد تبیین» مبتنی بر آموزه‌های صحیفه سجادیه عبارتند از:

۵-۲-۱- خلع سلاح یا ناکارآمد ساختن تسلیحاتی دشمن؛

جلوگیری از دسترسی دشمن به سلاح و مهمات یا ناکارآمد ساختن آن، یکی از راه‌های مقابله با نفوذ دشمن است که امام سجاد علیه‌السلام با تعبیر «و فَرَّقُوا بَيْنَهُمْ وَ بَيْنَ أَسْلِحَتِهِمْ»^۲ (دعای ۴۹، فراز ۵) به این امر مهم اشاره فرموده‌اند. از آن‌جا که در جنگ‌شناختی، دشمن با استفاده از سلاح زبان در صورت‌ها و نمودهای مختلفی نظیر برجسب‌زدن، کلی‌گویی، پاره حقیقت‌گویی، مبالغه، مرتبط‌سازی، اهریمن‌سازی، سیاه‌نمایی، مغالطه، ترس‌آفرینی و... تلاش می‌کند در افکار و قلب‌ها، نفوذ یابد. امام سجاد علیه‌السلام برای مقابله با این امر، به خلع سلاح زبانی دشمن اشاره نموده‌اند و در این باره می‌فرمایند: «وَ أَخْزَمُوا أَلْسِنَتَهُمْ عَنِ النَّطْقِ»^۳ (همان).

کاربرد خلع سلاح در مقابله با نفوذ دشمن با محوریت «جهاد تبیین» در جامعه‌ی امروز که دشمن با استفاده از ابزار زبان در قالب رسانه‌های متعدد درصدد تسلط بر جامعه‌ی هدف و هم‌سو نمودن آنان با افکار و عقاید خود است، می‌تواند در قالب‌های مختلفی نمود یابد که از جمله‌ی آن‌ها می‌توان به سطره یافتن بر رسانه‌های دشمن از طریق هک نمودن آن‌ها و به‌بیان دیگر، تهاجم سایبری اشاره نمود. با هجوم به دشمن از این طریق که در واقع، مقدمه‌ای برای تبیین معارف و مبانی خود از شبکه‌ها و رسانه‌های جبهه‌ی مقابل می‌باشد؛ ابزار را از دسترس دشمن خارج نموده است و در نتیجه، خلع سلاح دشمن تحقق می‌یابد یا این‌که همین عملیات بدون هک نمودن، بلکه از طریق نشر حداکثری مبانی و ارزش‌های جامعه‌ی خود در فضای برخی از رسانه‌های دشمن که قابلیت نشر توسط عموم مردم وجود دارد، صورت گیرد؛ به‌گونه‌ای که، فضای غالب آن رسانه‌ها را در دست گرفته و درصدد گسترش و توسعه‌ی این امر برآییم. در چنین

۱- و ایشان را چاره‌جویی‌های دقیق بیاموز.

۲- و میان آنان و سلاح‌هایشان جدایی انداز.

۳- و زبانشان را از سخن علیه آنان قطع فرما.

شرایطی، رسانه‌هایی که زبان دشمن بوده و همواره خود را به‌عنوان دوست و حامیان و مدافع حقوق جامعه‌ی هدف معرفی می‌نمودند، ناکارآمد گشته و قابلیت پیش‌برد اهداف خود را از دست می‌دهند و در نتیجه، دشمن عملاً از این حیث خلع سلاح می‌شود.

۵-۲-۲- تضعیف روحیه‌ی دشمن؛

یکی دیگر از شیوه‌هایی که در مقابله با نفوذ دشمن، نقش اساسی را ایفا می‌کند، تضعیف روحیه‌ی دشمن است که امام سجاد علیه‌السلام در این‌باره عرضه داشته‌اند: «**وَ اَخْلَعُ وَ تَائِقُ أَفْنِدْتِهِمْ**»^۱ (دعای ۲۷، فراز ۵). روشن است که هر چه دشمن انسان به لحاظ روحیه، ضعیف‌تر باشد، سختی‌ها و مشکلاتی که ایجاد می‌کند نیز ضعیف‌تر و کمتر خواهد بود، کما این که معمولاً نقشه‌های خطرناک و پیچیده از جانب دشمنانی بر انسان تحمیل می‌شود که به لحاظ روحی قوی می‌باشند (ن.ک: عطاء الله، ۱۳۹۲: ۳۱۷).

به بیان دیگر تا زمانی که دشمن احساس شجاعت و توانمندی می‌کند، هزینه‌ی جنگ بسیار و احتمال پیروزی کمتر است. از این رو، باید با اجرای عملیات روانی اعتماد به نفس و آرامش قلبی دشمن را از بین برده روحیه‌اش را ضعیف و در مقابل، روحیه نیروهای خودی را تقویت کرد (ن.ک: آخوندی و نصیری، ۱۳۸۶: ۴۵۳/۱).

یکی از راه‌های تضعیف روحیه‌ی دشمن، دعوت مردم به اتحاد و همدلی و حضور در صحنه است که «جهاد تبیین» در تحقق آن نقش مهمی را ایفا می‌کند و امام سجاد علیه‌السلام با تعبیر «**وَ اَلْفُ جَمْعُهُمْ**»^۲ (دعای ۲۷، فراز ۲)، به نقش محوری وحدت و هماهنگی در مقابله با نفوذ دشمن اشاره می‌فرمایند. در واقع، زمانی که دشمن خود را در برابر وحدت و خروش یک‌پارچه‌ی مردمی می‌بیند که در سایه‌ی بصیرت و دشمن‌ستیزی، شعار همگی آن‌ها بی‌زاری از دشمن است، روحیه‌ی خود را از دست داده است و نمی‌تواند به نفوذ خود ادامه دهد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱- و بندهای دلشان را بگسل.

۲- جمع آنان را يك‌دل و هماهنگ‌نما.

۵-۲-۳- ارباب و تهدید دشمن؛

از دیگر شیوه‌های مقابله با نفوذ دشمن، ارباب و تهدید است که امام سجاد علیه‌السلام در این باره می‌فرماید: «**وَ اَمَلًا أَفْتَدَتْهُمْ الرُّعْبُ**»^۱ (دعای ۲۷، فراز ۵) «**اللَّهُمَّ أَخْلِ قُلُوبَهُمْ مِنَ الْأَمَنَةِ... وَ جَبْنَهُمْ عَنِ مَقَارَعَةِ الْأَبْطَالِ**»^۲ (دعای ۲۷، فراز ۱۱).

اما یکی از شیوه‌هایی که با استفاده از آن در عرصه «جهاد تبیین»، می‌توان دشمن را تهدید نمود، «هجو کردن» است. توضیح آن که وقتی دشمن در جنگ شناختی با عملیات تخریبی خود از طریق قرار دادن پازل‌های نامرتبط در کنار یکدیگر، تمام تلاش خود را برای ایجاد دروغ و تفرقه‌افکنی در جبهه‌ی مقابل به کار می‌گیرد، با استفاده از افشانمودن این دروغ‌ها در قالب تحقیر و هجونمودن، می‌توانیم دشمن را تهدید کنیم و از این طریق با او مقابله نماییم. در چنین شرایطی، دشمن به دلیل تهدید و ترس از حقارت و هجوی که ممکن است بار دیگر از سوی جبهه‌ی مقابل، صورت گیرد؛ آسوده خاطر نبوده و به خود اجازه‌ی نفوذ مجدد نداده است و بنابراین، جرأت ضربه‌زدن از این طریق را پیدا نمی‌کند.

۵-۲-۴- مشغول کردن دشمنان به خود؛

از شگردهایی که در جریان مقابله با نفوذ دشمن، بسیار کاری و مطلوب است، مشغول کردن جبهه‌ی دشمن به خود و از هم پاشیدن صفوف به هم پیوسته‌ی آنهاست. باید راهی را دنبال کرد که هم‌بستگی دشمن را به جدایی تبدیل کند؛ زیرا در این صورت، سپاه دشمن آسیب‌پذیرتر بوده و به‌سادگی می‌توان بر آن چیره شد. به‌عبارت دیگر با در پیش‌گرفتن سیاست‌های تفرقه‌افکنانه و بهره‌گیری از زمینه‌های اختلاف‌برانگیز می‌توان جو بی‌اعتمادی را در میان جبهه‌ی دشمن پدید آورد و همه‌ی توجهاتشان را به یکدیگر جلب نمود (ن.ک: جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۷: ۴۶۳). امام سجاد علیه‌السلام در دعای خود به این موضوع اشاره نموده و به درگاه خداوند عرضه داشته‌اند:

«**اللَّهُمَّ اشْغَلِ الْمُشْرِكِينَ بِالْمُشْرِكِينَ عَنِ تَنَاوُلِ أَطْرَافِ الْمُسْلِمِينَ، وَ خُذْهُمْ بِالنَّقْصِ عَنِ تَنْقِصِهِمْ، وَ تَبْطِئْهُمْ بِالْفُرْقَةِ عَنِ الْاِحْتِشَادِ عَلَيْهِمْ**»^۳ (دعای ۲۷، فراز ۱۰).

در «جهاد تبیین» می‌توان از طریق افشانمودن اسرار اطلاعاتی دشمن پیرامون اختلافاتی که گروه‌های تشکیل‌دهنده‌ی جبهه‌ی دشمن با یکدیگر دارند، این شیوه را اجرا نمود. توضیح آن که در میان گروه‌های

۱- و دلشان را پر از رعب و وحشت کن.

۲- و از زد و خورد با قهرمانان اسلامی در دلشان هراس افکن.

۳- بارخدا یا مشرکان را به مشرکان گرفتار ساز تا از دست‌یابی بر سرزمین‌های مسلمانان بازمانند.

سازنده‌ی جبهه‌ی دشمن کینه‌ها و عداوت‌های بسیاری وجود دارد که قرآن کریم از آن با عبارت (بِأَسْهُمٍ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسِبُهُمْ جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ)^۱ (حشر/۱۵) یاد می‌کند. با نفوذ و احاطه به اسرار اطلاعاتی جبهه‌ی دشمن و افشاسازی توطئه‌هایی که در عین اتحاد ظاهری، هر یک از این گروه‌ها از گروه‌های هم پیمان خود پنهان ساخته، می‌توان ضمن بی‌اعتماد ساختن آن‌ها نسبت به یکدیگر، عداوت باطنی آن‌ها را علنی ساخت. به عبارت دیگر، در این شیوه با ایجاد یک جنگ داخلی در جبهه‌ی دشمن، می‌توان آن‌ها را درگیر یکدیگر ساخت که نتیجه‌ی عملی این امر، انحراف دشمن از نفوذ به جامعه‌ی اسلامی است که امام سجاد علیه‌السلام از آن با تعبیر «وَ حَيِّزُهُمْ فِي سُبُلِهِمْ، وَ ضَلَّاهُمْ عَن وَجْهِهِمْ»^۲ (دعای ۲۷، فراز ۵) یاد می‌فرماید که تحقق این امر، نیازمند دریافت صحیحی از منابع اطلاعاتی و امنیتی دشمن می‌باشد.

شایان ذکر است در این شیوه و در عرصه‌ی «جهاد تبیین» که در مقام روشنگری و حقیقت‌نمایی است، مطابق با مبانی اسلامی هدف وسیله را توجیه نمی‌کند و جایز نیست از هر ابزاری مانند دروغ، شایعه پراکنی و... برای ایجاد تفرقه در جبهه‌ی دشمن، استفاده کرد.

۶- نتیجه‌گیری

نتایج این پژوهش حاکی از آن است که امام سجاد علیه‌السلام در دعا‌های ارزشمند خود، افزون بر تبیین معارف اخلاقی، تربیتی و عقیدتی، موضوعات متنوع دیگری نظیر مباحث سیاسی، امنیتی و دفاعی را نیز مطرح کرده‌اند. امام در این حوزه، پس از تبیین برخی ویژگی‌ها و اوصاف دشمن نظیر کینه‌ی دائمی و نیز رصد پیوسته‌ی آنان به ارائه‌ی شیوه‌های جامعی در مقابله با نفوذ دشمن و نحوه‌ی مبارزه با آنان پرداخته و در این زمینه، نقشه‌ای جامع و تمام‌عیار را مهندسی (طراحی) نموده‌اند که این نقشه علاوه بر کاربرد در عرصه‌ی «جهاد نظامی» در عرصه‌ی «جهاد تبیین» نیز می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد. مقصود از «جهاد تبیین»، تلاش در راستای آشکار ساختن و پرده برداشتن از حقایقی است که دشمن از طرق مختلفی سعی در ابهام‌آفرینی و پنهان ساختن آن‌ها دارد که عموماً، این نوع جهاد در جنگ شناختی نقش محوری را ایفا می‌نماید. با دقت و ژرف‌نگری در صحیفه سجادیه روشن می‌شود که شیوه‌های مقابله با نفوذ دشمن از

۱- آن‌ها را متحد می‌پنداری؛ در حالی که، دل‌هایشان پراکنده است این به خاطر آن است که آن‌ها قومی هستند که تعقل نمی‌کنند.

۲- و در راه‌ها سرگردانشان ساز و از مقصد گمراهشان کن.

طریق «جهاد تبیین» را می‌توان در دو حوزه‌ی پدافندی و آفندی مورد بررسی قرار داد. در حوزه‌ی پدافندی یا دفاعی، از طریق تقویت نمودن باور و ایمان به خدا در میان مردم جامعه، بصیرت‌افزایی، شناساندن همه‌جانبه‌ی دشمن و به‌دنبال آن ترویج فرهنگ دشمن‌ستیزی در جامعه، می‌توان همچون دژ مستحکم به مقابله با نفوذ دشمن پرداخت. در بخش آفندی یا تهاجمی نیز به‌کارگیری شیوه‌هایی چون خلع سلاح، تضعیف روحیه، ارباب و تهدید دشمنان و مشغول نمودن آن‌ها به یکدیگر، نقش مهمی در خنثی‌سازی نقشه‌های نفوذی دشمن ایفا می‌کنند.

فهرست منابع

- قرآن کریم.
- نهج البلاغه (۱۳۸۷ش). ترجمه محمد دشتی. قم: موسسه فرهنگی تحقیقاتی امیرالمومنین (ع).
- صحیفه سجاده (۱۳۸۸ش). ترجمه حسین انصاریان. قم: دارالعرفان.
- ابن فارس أحمد بن فارس بن زکریاء القزوینی الرازی، أبو الحسین. (۱۳۹۹ق)، معجم مقاییس اللغة، بیروت: دارالفکر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۱۴ق). لسان العرب. بیروت: دار صادر.
- احمدیان، علی اکبر. (۱۳۹۴ش). «نظریه نفوذ: تبیین ماهیت انواع نفوذ و رابطه آن‌ها با دستگاه چهار طیفی تهدید با بهره‌گیری از دیدگاه‌ها و بیانات امام خامنه‌ای (حفظه الله)». آفاق امنیت. دوره ۸، شماره ۲۸، صص ۳۵-۶۸.
- اخوان کاظمی، بهرام (۱۳۸۶ش). «دکترین و سیاست‌های دفاعی-امنیتی در صحیفه سجاده». سیاست دفاعی. دوره ۱۶، شماره ۶۱، صص ۱۱۹-۱۵۲.
- اسکندری، حمید. (۱۳۹۰ش). جنگ روانی و جنگ رسانه. تهران: بوستان حمید.
- انصاریان، حسین. (۱۳۸۹ش). تفسیر و شرح صحیفه سجاده. قم: دارالعرفان.
- آخوندی، مصطفی؛ نصیری، محمد. (۱۳۸۶ش). جهاد در آینه روایات. قم: زمزم هدایت.
- باقری چوکامی، سیامک. (۱۴۰۱ش). جهاد تبیین در شرایط تهاجم ترکیبی دشمن. قم: زمزم هدایت.
- برنجکار، رضا. (۱۳۹۱ش). روش‌شناسی علم کلام: اصول استنباط و دفاع در عقاید. قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
- جمعی از نویسندگان. (۱۳۶۰ش). جنگ و جهاد در قرآن. تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- جمعی از نویسندگان. (۱۳۸۷ش). عوامل پیروزی و شکست در جنگ. تهران: سپاه پاسداران انقلاب اسلامی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲ق)، المفردات فی غریب القرآن. بیروت: دار القلم - الدار الشامیه.
- رهبر، محمدتقی. (۱۳۸۶ش). آیین جهاد در صحیفه سجاده. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
- سلطانی، مرتضی. (۱۳۹۷ش). «راهکارهای مقابله با نفوذ دشمن از منظر قرآن کریم». بلاغ مبین، دوره ۱۲، شماره ۵۶ و ۵۷، صص ۱۱۵-۱۳۶.

- طریحی، فخرالدین بن محمد. (۱۳۷۵ش). مجمع البحرین. تهران: مرتضوی.
- عراقی، عبدالله؛ بیدگلی، محمد؛ رجبی ده‌برزویی، اصغر. (۱۴۰۱ش). «واکاوی اهداف جنگ‌شناختی دشمن و راه کارهای تاب‌آوری مقابله با آن با تأکید بر آموزه‌های قرآن». فصل‌نامه علمی مطالعات دفاع مقدس. دوره ۸، شماره ۴، صص ۱۴۱-۱۶۰.
- عطاء الله، محسن. (۱۳۹۲ش). روش‌های توان‌افزایی در سختی‌ها. قم: مؤسسه علمی فرهنگی دارالحدیث.
- عمانی، مهدی؛ پورقهرمانی، بابک؛ بیگی و همکاران. (۱۴۰۱ش). «جهاد تبیین؛ راهبردی پیش‌گیرانه در قبال تفکر اجباری ناشی از فناوری‌ها».
- غریبان روزبهانی، مرتضی. (۱۳۹۵ش). «نفوذ و رخنه (۱) بررسی ابعاد نفوذ دشمن؛ نفوذ فرهنگی». مبلغان. دوره ۱۸، شماره ۲۰۸، صص ۵۱-۶۰.
- کوشکی، محمدصادق. (۱۴۰۱ش). «جهاد تبیین: چیستی چرایی و چگونگی». ماهنامه پاسدار اسلام. دوره ۴۲، شماره ۴۷۷ و ۴۷۸، صص ۳۶-۳۷.
- گرجی ازندریانی، مهدی؛ حاجی عبدالباقی، مریم. (۱۴۰۰ش). «ابعاد و شیوه‌های نفوذ راهبردی دشمن در سامانه «نگرشی» نظام دینی از منظر آموزه‌های قرآنی - روایی. مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی. شماره ۸۷، صص ۵۱۵-۵۴۰.
- مرسلی، فاطمه. (۱۳۹۱ش). «جنگ نرم و دیپلماسی عمومی با تأکید بر ارتباطات آموزشی - فرهنگی». مطالعات عملیات روانی. دوره ۱۰، شماره ۳۴، صص ۱۷۱-۱۹۰.
- مهدوی، رحمت. (۱۴۰۱ش). «تحلیل، جهاد تبیین: موضوعات و الزامات راهبردی». دیده‌بان امنیت ملی. دوره ۱۲۲، شماره ۱۲۲، صص ۱۹-۳۰.
- نصیری فرد، عباس. (۱۴۰۱ش). مفاهیم، تکنیک‌ها و مهارت‌های جهاد تبیین بر پایه مدل ساختاری و مفهومی. قم: دفتر نشر معارف.
- یگانه‌مقدم، طاهره. (۱۳۹۷ش). مبانی قرآنی و روایی دعای چهل و نهم صحیفه سجادیه با محوریت دفع کید دشمن. پایان‌نامه کاشناسی ارشد. دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی